View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE

УДК 811.161.2’373.7

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Лагута Т.М., канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена розгляду основних етапів роботи з навчання іноземних студентів, зокрема майбутніх філологів, фразеології української мови. Подано основні характеристики фразеологічного звороту, його функції. Запропоновані види вправ для закріплення й повторення вивченого, а також види робіт із метою перевірки знань і навичок іноземних студентів.

Ключові слова: фразеологізм, функція фразеологізму, значення, українська мова як іноземна, синонімія.

В статье рассматриваются основные этапы работы по обучению иностранных студентов, в частности будущих филологов, фразеологии украинского языка. Даны основные характеристики фразеологического оборота, его функции. Предложены виды упражнений для закрепления и повторения изученного, а также виды работ с целью проверки знаний и навыков иностранных студентов.

Ключевые слова: фразеологизм, функция фразеологизма, значение, украинский язык как иностранный, синонимия.

The principal stages of teaching foreign students – future philologists – the phraseology of Ukrainian language is considerated in the article. The principal characteristics of phraseologizm and its functions are presented. Kinds of exercises for fixation and repetition knowledges and also kinds of work to control habits and knowledges of foreign students are proposed.

Key words: phraseologizm, function of phraseologizm, meaning, Ukrainian language as a foreign language, synonymy.

Засвоєння лексики є центральною проблемою вивчення будь-якої іноземної мови. Проте лексика є тим мовним рівнем, що зазнає впливу цілої низки чинників, які ускладнюють її практичне засвоєння. Серед чинників, що слід ураховувати в лексичній роботі, науковці називають: 1) різноплановість і багатомірність лексичної системи; 2) численні особливості узуально-традиційного вживання; 3) широкий спектр стильового і стилістичного забарвлення, оцінного навантаження [5 : 117]. Одним із подібних "ускладнень" можна вважати фразеологічні одиниці, сприйняття яких викликає в іноземців досить значні труднощі. Зрозуміло, що вивчення фразеології – це найвищий етап оволодіння мовою. Практично неможливо сформувати стійкі, автоматизовані навички і продуктивні вміння використання фразеологічних одиниць у мовленні студентів на просунутому етапі, тим більше на початковому етапі навчання української мови. Але залишити без уваги ці одиниці не можна, оскільки вони широко функціонують у розмовному мовленні, у засобах масової інформації (*відігравати роль; диктувати свою волю; дістати право громадянства; так собі; куди не кинься; бог знає що таке; вписувати в історію золотими літерами; дійти висновку*). Ми переконані, що вивчення фразеологізмів може бути важливим засобом інтенсивного оволодіння українською лексикою. Слід ураховувати головний принцип відбору фразеологізмів із навчальною метою, тобто безумовну актуальність мовної одиниці для сучасної мовної свідомості, а також навчально-методичну доцільність обраних одиниць. Саме у фразеологізмах найяскравіше відображено як мовну своєрідність, так і специфіку культури. Про країнознавчу цінність фразеологізмів слід, на нашу думку, говорити окремо. Вони відображають українську національну культуру своїми прототипами (омонімічними вільними словосполученнями), а також окремими одиницями свого складу. Ціла низка фразеологічних одиниць може розповісти про: традиції українського побуту (*триматися хати; класти зуби на мисник; потрапити як полоник між ложками; бути під чоботом*); релігійні уявлення (*як Бог дасть; Господи благослови; Господь з тобою; дзвонити у всі дзвони; грішна вода; довести до гріха; вода не освятиться; підвести під монастир*); явища минулого й сучасного життя українців, що не завжди мають прямі відповідники в зарубіжних національних культурах (*дурне сало без хліба; дати гарбуза; казка про білого бичка; взяти рушники; вискочити як козак з маку; сам собі пан*) тощо. Правильне використання фразеологізмів сприяє поглибленню комунікативних умінь іноземних студентів, увиразнює їхнє мовлення, робить його живим, емоційним. Знання фразеології є одним із показників гарного володіння мовою. Вивчення й доречне вживання фразеологізмів є важливим для майбутніх філологів, оскільки фразеологічні звороти – це одне із невичерпних джерел посилення експресивності та поглиблення логізації викладу, до них часто вдаються у красному письменстві і в публіцистиці.

Інтерес до проблеми навчання фразеології іноземців серед східнослов'янських науковців спостерігають давно: існують праці, у яких розглядаються питання семантизації фразеологізмів, мінімізації фразеологічного складу, урахування рідної мови іноземних студентів під час вивчення фразеології та ін. [1, 2, 3]. Як відомо, кожна мова внаслідок відмінності лінгвістичного матеріалу повинна мати свою особливу методику. На жаль, сьогодні в Україні немає системного підходу до вирішення проблем методики викладання української мови як іноземної. Написано чимало розрізнених статей, і ми сподіваємося, що ці роботи й запропонована стаття стануть унеском у розвиток української лінгводидактики, можуть бути використані під час створення ґрунтовних праць у галузі

методики викладання української мови як нерідної. З огляду на це вважаємо доцільним розглянути основні етапи роботи з навчання іноземних студентів української фразеології, запропонувати види вправ для закріплення й повторення вивченого, матеріали, а також види робіт із метою перевірки знань і навичок іноземних студентів.

На підставі генетичних, структурних, функціональних ознак з-поміж фразеологізмів можна виділити прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, максими, сентенції, парадокси, літературні цитати, ремінісценції [4: 121]. Зауважимо, що багата українська фразеологія широко використовується як стилістичний засіб. Фразеологічні звороти активно вживаються в усіх мовних стилях із різними функціями. У науковому та офіційно-діловому мовленні переважно послуговуються загальнолітературними стійкими зворотами в номінативній функції: *підбивати підсумки, брати до відома, виносити ухвалу, брати участь* тощо. У публіцистичних, художніх творах та в розмовному мовленні перевагу надають експресивно-стилістичному боку фразеологізмів як книжного, так і розмовно-побутового характеру (*увінчати лаврами, альфа і омега, ділити шкуру невбитого ведмедя, не бачити смаленого вовка, холодний розум, утерти носа, тави ловити* та ін.).

На заняттях з української мови як іноземної фразеологічні звороти можна використовувати з різною метою: ілюструвати фонетичні і граматичні явища, типові ситуації спілкування, а також застосовувати в обговоренні різних і подібних мовних одиниць у різних мовах, ситуативного вжитку певної одиниці, розуміння її образного змісту тощо.

Знайомити з українськими фразеологізмами іноземних студентів можна під час вивчення будь-якої граматичної теми: чергування приголосних звуків при словозміні (бік – на боці: *1) бути, стати на (чиєму) боці; 2) правда на моєму боці*; бочка – на бочці: *1) сидіти на пороховій бочці; як оселедців у бочці*; крок – на кроці: *на кожному кроці;* клітка – у клітці: *битися наче птах у клітці;* ложка – у ложці: *і в ложці води не спіймаєш* "про хитру, спритну людину"; річка – у річці: *крапля в річці;* голка – голці: *голці ніде впасти*); прикметники (*гарячий на руку, широка душа, зелена вулиця, швидкий на слово; важкий ≠ легкий на руку, на підйом*); дієслова 2-ої особи (*і собаку не вдержиш*, *в рот не візьмеш*, *голими руками не візьмеш*); дієслова руху (*пішла голова обертом, піти наперекір, зайти в глухий кут, зайти в душу, вийти у світ, вийти з рівноваги, вийти з берегів, вийти з ладу; летіти стрілою, вітром*); дієслівні форми на *-но, -то* (*ні думано, ні гадано; жеребок кинуто*); наказовий спосіб (*хоч з-під землі викопай, хоч із шкури вилізь; молоко на губах витри; візьми вуха в руки*; *не каркай [як ворона]*); вираження заперечення (*у ногах правди немає*, *не було рівного; і крихти в роті не було; не було зносу; не було кінця-краю; щоб ноги не було; лиця не було; не мати серця*); прислівники (*дешево й сердито, заходити здалека, ні гаряче ні зимно, бачити далеко; бути вдома й замужем* – "користуватися одночасно усіма вигодами", *і вдень і вночі, дерти носа вгору; мало каші з'їв; брати слова назад; держатися гуртом*); числівники (*дивитися в сто очей; майстер першої руки, як двічі два; грати першу скрипку; десята вода на киселі; сім п'ятниць на тиждень; бути між двох вогнів; убивати двох зайців, слухати одним вухом*); сполучники (наприклад, *мов кислицю з'їв, вертітися як муха в окропі; жити як вареник у маслі/ у сметані* тощо).

Доцільно використовувати явища фразеологічної синонімії або антонімії. Можна запропонувати студентам підібрати фразеологізми-синоніми чи антоніми, користуючись поданими матеріалами: *мало каші з'їв = мало квасу випив = молоко на губах витри; зуби*

з'їсти (на чому) = з'їсти собаку = набити руку; грати в одну дудку = співати в один голос; з одного тіста = одного поля ягода = пара чобіт на одну ногу; втерти носа = поставити на місце = збити пиху; повний лоб = золотий лоб ≠ пустий лоб = мідний лоб; не давати спуску ≠ давати поблажку; розпускати язика ≠ держати язика за зубами; стояти на правильному шляху ≠ стояти на неправильному шляху тощо. Цікавою й корисною була б робота з підбирання фразеологічних еквівалентів української та рідної мов.

Фразеологічні звороти можуть допомогти в роботі під час складання характеристики людини: *ходячий довідник, душа не з лопуцька* (про серйозну, варту уваги людину)*, лихий на язик, лихий на їжу, мухи в носі грають* (про гордовиту, пихату людину), *як табака в розі* (неосвічений, некультурний)*, хоч свічки ліпи, одні кістки та шкіра, палкий серцем, не з заячого пуху* (про хоробру людину), *не з дурного десятка*, *золоті руки, як картина, кров з молоком, дитя природи, мухи не зобидить* та ін. Можна запропонувати студентам невеликі творчі письмові роботи, у яких вони мають не тільки пояснити значення вже знайомого їм фразеологізму, але підібрати й описати життєві ситуації, що демонструють зміст цієї одиниці; схарактеризувати свого друга чи подругу, використавши запропоновані фразеологізми. Наприклад: *друзі пізнаються в біді; до кого пристанеш, таким і сам станеш; відкривати Америку; робити з мухи слона, синій птах.* Якщо студенти – майбутні філологи – вивчають античну літературу, можна запропонувати розтлумачити крилаті вислови на зразок *ахіллесова п'ята; дамоклів меч, аріаднина нитка, авгієві стайні, ріг Амальтеї* тощо. На заняттях із фразеології можна використовувати різноманітний матеріал – тексти з українських газет, коментуючи значення фразеологізмів, їхню роль.

Система занять із фразеологічними зворотами містить такі етапи: 1) подання теоретичних відомостей про українську фразеологію; 2) пояснення нового фразеологічного матеріалу; 3) виконання різних видів вправ з метою закріплення вивченого; 4) повторення вивченого; 5) виконання певних видів роботи з метою перевірки знань і навичок іноземних студентів.

На першому етапі викладач знайомить студентів із поняттям "фразеологічний зворот", розповідає про типи фразеологізмів, шляхи їх формування, функції, а також про фразеологічні словники, де подано значення цих одиниць, синоніми чи антоніми до них. Обсяг теоретичних відомостей має бути невеликим, насиченим цікавими й доступними для сприйняття студентами прикладами.

Пояснення нового фразеологічного матеріалу відбувається в такій послідовності: 1) викладач записує фразеологізм на дошці; 2) студенти самостійно або за допомогою викладача формулюють значення фразеологічного звороту (семантизувати новий фразеологізм можна за допомогою двох малюнків, перший з яких ілюструє його пряме значення, другий – переносне); 3) розтлумачений фразеологізм наводиться в контексті, оскільки контекст – це матеріальний виразник ситуації, він актуалізує значення фразеологізму (нагадаємо, що семантизуючий контекст має бути мінімальним за обсягом без додаткових труднощів); 4) представлений на малюнку й наведений у контексті фразеологізм студенти повторюють уголос за викладачем або індивідуально; 5) фразеологічний зворот та його значення студенти мають записати до зошита чи спеціального фразеологічного словника.

Під час вивчення фразеології корисним для студентів буде ведення словника фразеологічних зворотів. Викладач може запропонувати складати цей словник за темами

чи в інший спосіб, давати систему позначок, що вказують на належність одиниці до певної семантичної групи (“про людину”, “про почуття”, “про кількість” тощо); можна подавати нормативно-стилістичні коментарі, обмеження (говорити про нейтральні чи негативні за семантикою фразеологізми). Бажано в такому словнику, крім значення й контексту, подавати еквіваленти з рідної мови студентів.

Згадаємо, що під час семантизації лексики широко використовують три види наочності (предметну, зображальну, моторну). Зрозуміло, що використання предметної наочності в розтлумаченні фразеології є неможливим. Іноді графічне зображення не висвітлює, а навпаки, ускладнює розуміння. У зв’язку з цим виникає проблема інформативності малюнка. Малюнок має містити тільки ту інформацію, що полегшує розуміння. Моторну наочність можуть вдало використати самі студенти під час ігор, у невеликих сценках, гумористичних мініатюрах, міні-пантомімах на заняттях з української мови чи зі спецкурсу “Українська фразеологія”.

З метою закріплення вивченого можна виконати різні види вправ:

1) розглянути запропоновані малюнки; визначити, які фразеологізми вони ілюструють;

2) розтлумачити наведені фразеологізми;

3) замінити подані слова фразеологічними зворотами: *не знати труднощів, не зустрічатися з небезпекою* (фразеологізм *не бачити смаленого вовка*), *набути досвіду* (фразеологізм *собаку з’їсти*), *червоніти* (фразеологізм *пекти раків*);

4) викладач подає уривок із статті, завдання – знайти фразеологічні звороти й пояснити їхні значення;

5) розтлумачити такі словосполучення: *золоте серце, золота каблучка, золоті руки, золота середина, золотий ланцюжок, золота голова, золоте весілля, золоте правило, золотий вік, золотий дощ, золотий лоб, золотий телець, золотий фонд.*

Повторення вивченого відбувається на основі узагальнюючих текстів. Наприклад, завдання: спираючись на текст, поясніть значення фразеологізму *ходити різними стежками*. (Викладач може самостійно скласти невеликий текст із відповідним змістом, наприклад, про батька й сина або двох братів, які мали неоднакові інтереси, уподобання, життя яких склалося так, що вони весь час ходили різними стежками, займалися різними справами).

З метою перевірки знань і навичок студентів пропонуємо використовувати такі види робіт, як фразеологічний диктант (наприклад, вибірковий), фразеологічний кросворд, фразеологічне лото (на аркуші паперу у клітинах подано значення фразеологізмів; студенти мають швидко підібрати відповідні фразеологізми, написані на окремих картках; переможець гри той, хто першим закриє всі клітини на аркуші).

Таким чином, ми розглянули основні етапи роботи з фразеологічними зворотами на заняттях з української мови в іноземній аудиторії. Ми вважаємо, що систематично організована робота з вивчення фразеологізмів в іноземній аудиторії є досить ефективною. Така робота є необхідною та корисною, оскільки поглиблює знання іноземних студентів, збагачує, увиразнює, урізноманітнює їхнє мовлення, знайомить з особливостями української ментальності. Наші пропозиції можна використовувати як у загальних курсах з української мови як іноземної, так і у спецкурсах із лексикології чи стилістики для іноземних студентів – майбутніх філологів. Запропоновані види вправ можуть бути використані викладачами під час проведення занять, а також можуть бути уведені до посібників з української мови як іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Рус. яз., 1976. – 248 с.
2. Кисилева С.Н. К вопросу об использовании единиц фразеологии и афористики в учебном процессе на подготовительном факультете // Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод. ст. – № 23. – М.: Рус. яз., 1984. – 154 с.
3. Лингвистические и методические аспекты преподавания русского языка как иностранного: Сб. ст. – СПб: Изд-во СПГУ, 1992. – 136 с.
4. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Навч. книга. – Тернопіль: Богдан, 2000. – 248 с.
5. Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2006. – Вип. 1. – 252 с.
6. Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.; Кн. 2 . – 984 с.